

Вісник

аграрної науки

8¹¹

ЗЕМЛЕРОБСТВО, АГРОХІМІЯ

РОСЛИННИЦТВО, КОРМОВИРОБНИЦТВО

ТВАРИННИЦТВО, ВЕТЕРИНАРНА МЕДИЦИНА

ГЕНЕТИКА, СЕЛЕКЦІЯ, БІОТЕХНОЛОГІЯ

МЕХАНІЗАЦІЯ, ЕЛЕКТРИФІКАЦІЯ

АГРОЕКОЛОГІЯ, РАДІОЛОГІЯ, МЕЛІОРАЦІЯ

ЗБЕРІГАННЯ ТА ПЕРЕРОБКА ПРОДУКЦІЇ

ЕКОНОМІКА

УДК 332.3:330.111.
62:631.11
© 2011

А.Є. Данкевич,
кандидат
економічних наук
ННЦ «Інститут
аграрної економіки»

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ

Досліджено вплив форм власності на землю на ефективність сільськогосподарського виробництва в цілому та агрохолдингах зокрема. Науково обгрунтовано пропозиції щодо напрямів підвищення ефективності використання земель у сільському господарстві.

В Україні було здійснено великий обсяг робіт із земельного реформування, зокрема роздержавлення земель з одночасною передачею їх у власність і користування громадянам, підприємствам, установам та організаціям з метою створення організаційно-правових форм власності на ринкових засадах господарювання, раціонального використання та охорони. Відбулась трансформація державної власності на землю у колективну і приватну. Якщо на початок 1992 р. сільськогосподарські угіддя перебували у державній власності, то на початок 2010 р. питома вага державної власності скоротилась до 26,2%, колективної (згідно з державними актами) — 0,1, а приватної збільшилась до 73,7%.

Роздержавлення земель, запровадження різних форм власності на землю дає можливість селянам-власникам самим вирішувати питання використання землі, яка стала їх капіталом, яким вони можуть розпоряджатися в процесі господарювання. Вирішується ряд соціальних питань на селі. Збільшено площу надання сільськогосподарських угідь у приватну власність громадян для ведення особистого селянського господарства. Для ведення товарного сільськогосподарського виробництва понад 2,3 млн громадян приєднали земельні ділянки і земельні частки (паї) до своїх особистих селянських господарств (без створення юридичної особи) площею понад 9 млн га.

Відбулися зміни у структурі посівних площ агропідприємств, що пов'язано з переходом країни на ринкові відносини. Як в державі в цілому, так і в природно-кліматичних зонах зросла питома вага зернових і технічних культур.

Різно зменшилась питома вага кормових культур, що зумовлено зменшенням поголів'я тварин. Якщо в 1999 р. зернові займали 48,9% посівних площ, то в 2009 р. — 63,9%. У Лісостепу відповідно 49,1 і 65,3%. У групі технічних культур відбулось зменшення питомої ваги цукрових буряків — з 21,3 до 5,3%, зокрема різко скоротилась вона в Лісостепу — з 43,2 до 11,4%.

Слід зазначити зменшення питомої ваги посівів соняшнику в Степу і зростання її в Лісостепу та Поліссі. Останнім часом характерним для всіх зон України є розширення посівів ріпаку, особливо в Поліссі (з 7,3% у 1999 р. до 48,4% — у 2009 р.). Зменшення поголів'я тварин зумовило скорочення посівів кормових культур майже у 4 рази (табл. 1).

У сільськогосподарських підприємствах як в державі в цілому, так і в природно-кліматичних зонах відмічається тенденція росту їх урожайності за періоди 2000—2004 рр. і 2005—2009 рр. порівняно з 1999 р. Так, урожайність зернових культур за вказані періоди проти 1999 р. зроста відповідно на 21,8 і 44%, цукрових буряків — 29,8 і 105%, картоплі — більше ніж у 2 і 3 рази.

Ефективність використання сільськогосподарських угідь характеризують показники виходу валової продукції та прибутку від рослинництва в розрахунку на одиницю площі ріллі. Так, у сільськогосподарських підприємствах за період 2005—2009 рр. порівняно з 1996—2000 рр. вихід валової продукції на 1 га від рослинництва зріс на 79%. Відбувається також збільшення прибутку з 1 га ріллі. За період 2005—2009 проти 1996—2000 рр. він зріс у 30,7 раза. Вищий прибуток на 1 га ріллі за 2005—2009 рр. у зоні Лісостепу. Він зріс проти 1996—2000 рр. у

1. Структура посівних площ у сільськогосподарських підприємствах країни, %

Група культур, культура	Степ		Лісостеп		Полісся		У цілому по країні	
	1999 р.	2009 р.	1999 р.	2009 р.	1999 р.	2009 р.	1999 р.	2009 р.
Зернові і зерно-бобові — всього	48,9	61,8	49,1	65,3	45,3	68,0	48,9	63,9
у тому числі пшениця	49,5	50,6	44,4	42,1	30,1	36,7	44,8	45,4
Технічні — всього	16,4	28,7	20,9	33,6	15,1	26,2	6,2	16,1
у тому числі:								
цукрові буряки	5,7	0,4	43,2	11,4	47,4	14,0	21,3	5,3
соняшник	84,0	77,4	37,5	40,5	4,5	9,7	63,2	59,6
ріпак	0,5	12,3	1,8	23,6	7,3	48,4	1,3	18,7
Овоче-баштанні і картопля — всього	1,5	0,5	0,5	0,3	0,8	0,8	1,0	0,4
овочі	45,4	57,7	52,9	55,3	24,3	23,0	44,6	50,2
картопля	1,6	12,3	23,1	33,8	60,4	75,2	12,5	30,4
Кормові — всього	27,8	4,2	35,3	8,2	47,7	15,2	33,7	7,0

1,2 раза. В зоні Полісся прибуток зріс відповідно в 1,3 раза, що в основному пов'язано зі значним збільшенням посівів ріпаку в господарствах — з 7,3 тис. га в 1999 р. до 48,4 тис. га в 2009 р.

У сільськогосподарських підприємствах відзначається тенденція росту рентабельності рослинництва. Якщо в 1999 р. вона становила 8%, то до 2003 р. рівень рентабельності в державі істотно зріс і досяг 41,7%. У наступні роки цей показник підвищився і в 2007 р. становив 32,7%. Однак у 2008 і 2009 рр. він знизився відповідно до 19,6 і 16,9% (табл. 3).

Ріст рентабельності виробництва значною мірою зумовлений діяльністю агрохолдингів, великих за розміром підприємств з середньою площею сільськогосподарських угідь у середньому 100 тис. га. Займаючи близько 3 млн га площ, вони виробляють 24% сільськогосподарської продукції. При цьому рентабельність деяких з них становить 30—50% (рисунок), а прибуток до виплати податків, відсотків і амортизації

(ЕБИТДА) з 1 га до 500 дол. На відміну від дрібних господарств, вони отримують високі врожаї і мають можливість розвивати інфраструктуру. Якщо в середньому в державі, за підсумками 2008 р., урожайність становила 3,5 т зерна з 1 га, то в агрохолдингах — до 5,6 т/га [1].

Створення агрохолдингів є своєрідною відповіддю аграрної економіки держави вимогам ринку, яке спрямоване на відновлення порушених міжгалузевих зв'язків і диспаритету цін між реалізованою сільськогосподарською продукцією та матеріально-технічними ресурсами промислового походження, відновлення самодостатньої кредитної системи.

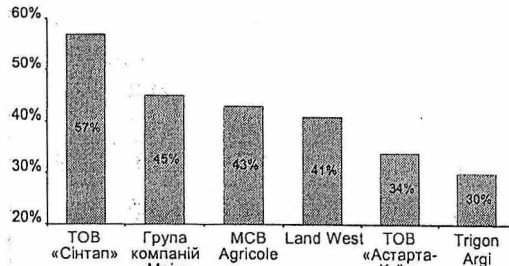
Цей процес відбувається еволюційним шляхом і не має широкого інформаційного розголосу та є принципово новим підходом до організації сільськогосподарського виробництва. Результатами створення агрохолдингів є: посилення конкуренції на ринку оренди земель та збільшення розміру орендної плати; залучен-

2. Валова продукція рослинництва у сільськогосподарських підприємствах України та прибуток за роками (на 1 га ріллі), грн/га

Зона	Валова продукція рослинництва (у порівнянних цінах 2005 р.)			Прибуток від рослинництва		
	1996—2000	2001—2004	2005—2009	1996—2000	2001—2004	2005—2009
Степ	866,7	1187,5	1508,8	28,6	133,9	926,9
Лісостеп	1071,0	1150,0	1862,1	51,7	125,1	1272,6
Полісся	714,8	809,9	1480,3	15,1	78,5	967,3
В цілому по країні	917,4	1122,4	1646,0	35,1	121,9	1080,6

3. Рівень рентабельності у рослинництві в сільськогосподарських підприємствах, % (по Україні в цілому)

Рік						
1999	2000	2001	2003	2007	2008	2009
8,0	30,8	35,8	41,7	32,7	19,6	16,9

Рентабельність виробництва в агрохолдингах, % [1, 4]

ня інвестицій; зростання продуктивності праці; посилення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва; передумовами — недооцінка вартості землі, як найважливішого фактора виробництва в аграрному секторі та декапіталізація галузі, що різко підвищує віддачу від інвестицій.

За попередніми оцінками в державі функціо-

нує понад 60 великих агрохолдингів, більшість з яких не виділені в окремий бізнес. За підрахунками експертів нині вони контролюють понад 6 млн га, або близько 24% ріллі, і є найбільшими виробниками зернових і технічних культур. Головним чином вони використовують інноваційні технології і вирощують конкурентоспроможну продукцію. До 2015 р., за прогнозами експертів, у державі сформується близько 200—300 агрохолдингів, а валове виробництво зерна становитиме 60—70 млн т.

Діяльність великих аграрних об'єднань створює широкі можливості для розвитку аграрного бізнесу в державі і забезпечує конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції.

Перевагами агрохолдингів є наступне: менеджмент — залучення досвідчених фахівців; ефективність — більша маневреність власного капіталу, раціоналізація використання ресурсного потенціалу, інтенсифікація та диверсифікація виробництва; доступ до фінансів — пільгові кредити та дотації, залучення приватних інвестицій; ефект масштабу — ефективне використання ресурсного потенціалу, широкогозахватних агрегатів; переваги вертикальної інтеграції — поєднання виробництва з переробкою та реалізацією; доступ до ринків збуту — великі за обсягом, можливості виходу на експорт.

Висновки

Для підвищення ефективності використання земель у сільськогосподарських підприємствах потрібно вжити такі заходи: вилучити з обробітку низькопродуктивні землі і забезпечити стале землекористування; впроваджувати науково обгрунтовані технології вирощування сільськогосподарських культур; збільшувати обсяги внесення органічних і мінеральних добрив, хімічних меліорантів за рахунок більш повного використання вітчизняних фосфоритів, калійних руд і покладів карбонатних порід; залучати

альтернативні джерела поповнення органіки шляхом збільшення посівів сидератів, багаторічних трав і бобових культур, використання сапропелей; застосовувати рекомендовані сівозміни з урахуванням спеціалізації господарств; забезпечувати державний контроль за проведенням заходів щодо збереження і відтворення родючості ґрунтів та запроваджувати механізм економічного стимулювання за раціональне використання та охорону земель сільськогосподарського призначення.

Бібліографія

1. Кому принадлежит Украина//Аграрный рынок. — Комерсант. — № 231 від 19.12.2008 р.
2. Статистичний щорічник України за 2007 р./ [за ред. О.Г. Осауленко; відповід. за вип. П.П. Забродський]. — К.: Держкомстат України, 2008. — 655 с.
3. Статистичний щорічник України за 2009 р./ [за ред. О.Г. Осауленко; відповід. за вип. П.П. Забродський]. — К.: Держкомстат України, 2009. — 625 с.
4. Кравчук К., Турпак А. Неподнятая целина/К. Кравчук//«Контракты». — 2008. — № 38. — С. 25—29.
5. Статистичний збірник. Державний земельний кадастр України. — К.: Держкомстат України, 2009. — 187 с.

6. Данкевич А.Є. Особливості розвитку земельних відносин в умовах концентрації землекористувань / А. Є. Данкевич // Землеустрій і кадастр. – 2011. – № 2. – С. 34–39

7. *Development of integrated structures in agriculture: a monograph* /Dankevych A.E.- K.: NNC IAE, 2011. - 350 с.

8. Данкевич А.Є. Напрями підвищення ефективності господарської діяльності агрохолдингів / А.Є. Данкевич // агроінком. – 2011. – № 4–6. – С. 76–79 .

9. Данкевич А.Є. Напрями удосконалення орендних земельних відносин у контексті розвитку агрохолдингів / А.Є. Данкевич // Землеустрій і кадастр. – 2011. – № 1. – С. 21–28.

Надійшла 1.05.2011.